

Миколаївська область.

Кам'яні огорожі в болгарському селі Тернівка.
Кінець XX ст.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Перші наукові розвідки Валерія Малини були надруковані понад чверть віку тому на тлі майже повної відсутності літератури з народного мистецтва Півдня України. Вони стали досить несподіваним відкриттям вельми продуктивних осередків естетично довершеної декоративно-вжиткової творчості цього краю. Валерій Васильович, приділяючи належну увагу традиційним формам, обґрунтував і культурне значення тих галузей, котрі з різних причин не знаходились у центрі зацікавлення мистецтвознавців і етнографів; маються на увазі надзвичайно гарні та різноманітні за типами кам'яні надгробки, архітектурний кований метал, народне бляхарство, натуралістичні й епіграфічні сюжети селянської творчості тощо.

У новій монографії автора йдеться про цілісні комплекси української народної культури у межах нинішніх Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Цей величезний, співмірний за площею та населенням з європейською державою середньої величини, регіон з дуже динамічною історією та надзвичайно складною етнічною композицією входив на зламі XIX-XX ст. в основному до складу Херсонської губернії, а його західні та північні околиці – до Бессарабської та Подільської. За винятком причорноморської смуги, доволі повно дослідженої археологами, ці землі фактично становлять цілину щодо вивчення нового й новітнього традиційного мистецтва, хоч і генетично спорідненого із старожитностями античного, візантійського, османського періодів історії.

Самий масив різноманітного матеріалу затруднював звичний шлях дослідника – фіксувати й класифікувати артефакти за належністю до певних територій, локусів, шкіл народної майстерності, порівнювати твори з аналогами сусідів, проводити мистецькі паралелі, виявляти локальні ознаки, розкривати етапи хронологічної еволюції тощо. Потрібне було узагальнене охоплення народної творчості й автор обрав досить перспективний підхід: розгляд народного мистецтва в його головних сферах, пов'язаних з оздобленням оселі та з естетичним оформленням шлюбного ритуалу. Один із серйозних дослідників і організаторів самодіяльної художньої творчості В.В.Малина слушно зауважив спорідненість існуючих нині художніх форм з архетипами, котрі визначали тисячолітній розвиток традиційного мистецтва. Тривалий постійний контакт Валерія Васильовича з народними майстрами дозволив йому багато в чому збагнути техніко-технологічні та психологічні тонкощі творчого процесу. Відтак він переконливо доводить: не менше, ніж на готовий артефакт, мистецтвознавець повинен звертати увагу на всі обставини творення й функціонування речі, простежувати не тільки композиційні, стилістичні, іконографічні зміни, але й еволюцію форм побутування, естетичних переваг і престижності тих або тих виробів, розкривати в них ідеологічні та релігійні настанови, елементи звичаєвості та побутової магії, що й досі визначають не тільки вигляд творів, але й зумовлюють саму потребу їх ручного виготовлення та перманентного відтворення.

Не викликає сумніву обґрунтованість такого підходу до об'єкта свого вивчення. Дослідника цікавить не стільки сукупність речей музейного значення, скільки виявлення в них поетико-символічного змісту. Не забуваймо при цьому, що краса у фольклорно-міфологічній свідомості не відділена від істини, добра, прагнення, а завжди є їх матеріальним утіленням.

Своєрідна методика дослідження складових народного житла, не претендуючи на вичерпну їх класифікацію у різних контекстах, передусім пропонує досить оригінальне тлумачення прихованої символіки, розкриває твори мистецтва, окремі декоративні деталі як обереги, апотропеї, теургічні знаряддя. Водночас автор систематизує ті зразки й різновиди народної творчості, що вводяться ним у науковий обіг. Це в першу чергу стосується декору різних типів кам'яного й саманного житла, гончарної та архітектурної кераміки, селянського текстилю тощо.

Езотеричний аспект аналізу ще більше присутній у третьому розділі книги, що складається з глав “Просторові смисли сільського весілля”, “Народна ідея світла. Південноукраїнське писанкарство”,

“Взаємодія функцій творів народного мистецтва в карпогонічних обрядах сільського весілля”. Автор, спираючись на літературні, джерела, музейні збірки, артефакти, народні перекази, залучаючи складні за структурою візії, намагається відтворити світоглядні зрізи домінуючих тут етносів.

У більш фактологічному плані написана найбільша за обсягом глава “Південноукраїнський вишиваний рушник. Образна стилістика. Форми побутування”. З-поміж останніх дослідник виокремлює повчально-навчальну, ритуальну, передвесільну, весільну, післявесільну, релігійну тощо. З тексту ми дізнаємося про частотність іконографічно-композиційних варіантів, епіграфічно-шрифтових елементів, кольорових сполучень і т.інш.

Маючи справу з декоративною творчістю етнічних меншин, автор справедливо відзначає консервацію мистецьких форм острівними анклавами-ізолятами, в той час як у самій метрополії ці форми помітно змінюються. Особливо це характерно для болгар, молдаван, німців, росіян. У цьому зв'язку нашу увагу привернула теза науковця про вплив килимової орнаментики на південноукраїнський тканий рушник, особливо в міру згортання килимарства й поширення моди на гарусові рушники.

Описані відомим українським мистецтвознавцем процеси дають цінний матеріал для з'ясування проблеми періодичної регенерації в спонтанній селянській творчості натуралістичних форм, котрі раніше вважалися несумісними з традиційним народним мистецтвом. У цьому сенсі наголошено, що містеріальний контекст послаблює утилітарні функції, посилюючи ритуально-магічну, віководиференціюючу, карнавальну, естетичну, еротичну тощо. Валерій Малина переконливо показав на багатому емпіричному матеріалі, що народне мистецтво Півдня України є важливим фактором еволюції культури нашої держави, талановито висвітлив роль регіональних традицій у збереженні й розвитку загальнонародної спадщини України. Книга “Народне мистецтво Півдня України” є цінним надбанням українського мистецтвознавства.

МИХАЙЛО СЕЛІВАЧОВ,

доктор мистецтвознавства, професор